

Лиляна Димитрова-Тодорова

ХРИСТИЯНСКИ ЕЛЕМЕНТИ В АНТРОПОНИМИЧНАТА СИСТЕМА НА ПОПОВСКО СПОРЕД ДАННИ ОТ ДАНЪЧНИ РЕГИСТРИ ОТ XVI и XVII В.

В историята на българската антропонимия се набелязват два основни периода: 1) дохристиянски, когато се употребяват славянски и прабългарски езически имена, както и нищожен брой имена от тракийски произход и 2) християнски, когато с покръстването на българската държава през 865 г. в България нахлуват масово имена от източноправославния календар, наложени от църквата и определени общо като християнски имена. Тези имена, по-голямата част от които са календарни имена, византийската църква е била заела от културните народи в древността, преди всичко от евреи, асирийци, елини и латини.

Християнският период в историята на българската антропонимия от своя страна се дели на два периода. Първият период започва през IX в., когато българският народ приема православно християнство. След сравнително кратък период на юридическо утвърждаване на християнството започва продължителен и сложен процес на изтласкване на старите дохристиянски имена от българската антропонимична система. Този процес започнал от най-висшите съсловия, от българските вождове и техните семейства и постепенно се превърнал в общобългарско, всенародно явление, което обхванало всички социални слоеве. Вторият преломен период обхваща XVI и XVII в., когато от традиционните славянски лични имена се преминава към засилена употреба на имена на календарски светии. Според Й. Заимов¹, причините за този прелом в българската историческа антропонимия трябва да се търсят във влошаване положението на българския народ, намиращ се

¹ Й. Заимов, *Двулични лични имена в българската топонимия (Принос към славянския ономастичен атлас)*, „Сп. Onomastica“ 1975, 20, с. 169-230.

под османско владичество, в резултат от започналото разпадане на османската феодална система. В този тежък момент поробенният български народ започва да търси опора в християнската религия. Новородените деца започват да се именуват в чест на определен светец, на чийто празник се е родило детето – родилото се на Петровден дете бива наречено Петър, на Ивановден – Иван и т.н. В лицето на светеца, чието име получава детето, се търси покровител. Тази традиция е изтласкала до голяма степен праславянската традиция на двучленните лични имена, което наблюдаваме и в данъчни регистри от Поповско от XVI и XVII в., където старинните двусъставни имена вече изцяло са отстъпили място на едносъставните, от типа на *Влад, Велико, Добре, Драган, Петко, Първан, Рад, Стоян* и т.н.

В ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“ в гр. София се съхраняват голям брой османски архивни държавни документи. В отделна колекция са запазени повече от 500 османски регистри, една част от които са регистри за облагане на населението с изисквания само от немюсюлманите мъже данък джизие. В тях са изброени десетки хиляди имена на данъкоплатци, предимно овцевъди, от различни краища на България. В тази колекция се съхраняват и документи от XV, XVI, и XVII в. за населени места в Поповския район, който се намира в Североизточна България и обхваща 51 селища. В разчетените и преведени на български данъчни регистри от XVI и XVII в. са представени и списъци с имена на данъкоплатци от 19 селища в Поповско: Берковски, Водица, Гагово, Глогинка, Голямо ново, Горица, Долна Кабда, Дриново, Кардам, Ковачевец, Кръшно, Ломци, Опака, Паламарца, Посабина, Росина, Садина, Светлен и Славяново. В регистрите са записани само мъжки лични имена. Техният общ брой е 494, от които 20 са прякорни имена. Имената, регистрирани в документите, могат да бъдат разделени на две групи: 1) имена от славянобългарски произход и 2) християнски имена. Основната маса са християнски имена или техни производни, образувани на българска почва. Техният брой е 265, което представлява 53,64% от общия брой имена. Тези данни показват съществена разлика в сравнение с данните, получени от П. Чолов² в резултат от изследване на българските мъжки имена през XV–XVIII в. в цяла България, въз основа на които Чолов достига до извода, че „в Средните векове в България съвсем малко са били използвани имена, утвърдени от християнската религия“³.

² П. Чолов, *Некоторые интересные моменты в использовании распространенных болгарских мужских имен в средние XV–XVIII вв.*, [В:] *Proceedings of XIIIth International Congress of Onomastic Sciences*, Warszawa 1981, т. 1 с. 301–306.

³ Там же, с. 306.

Наложените от църквата християнски имена не са единни по произход, а принадлежат предимно към три езикови системи: еврейска (по-точно система на семитските езици), гръцка и латинска. В регистрите от Поповския край за XVI и XVII в. най-многобройни са имената от гръцки произход, като *Андрей, Васил, Димитър, Костадин, Никола, Петър, Стефан, Танас, Тодор, Филип* и т.н. Това се дължи на факта, че българите приемат християнството от източната (православната) църква, а повечето православни светци произхождат от елинизирани области на Източното Средиземноморие. Според С. Илчев „около 2/3 от календарските светии и мъченици имат гръцки имена“⁴.

На второ място по брой са имената от еврейски произход и техните производни: *Данчо, Захария, Иван, Ильо, Ласко, Манол, Михал, Симко, Яни* и др. Те са обикновено имена на библейски лица и светии от Стария и Новия завет, както и някои имена на обекти, свързани с християнската религия. У нас те са преминали най-вече с гръцко посредничество предимно чрез църковните книги.

Най-малобройни са латинските имена, които подобно на еврейските, са навлезли в нашия език преди всичко чрез гръцки в резултат на християнско религиозно влияние. Такива са *Игнат, Марко, Роман* и др. Малка част от латинските имена са останали от древното римско владичество по нашите земи.

В разглеждания материал почти не се срещат имена в тяхната канонизирана форма. В почти всички записани имена с християнски произход ясно се проследява влиянието на родния език. Отначало разпространяваните християнски имена, предписани от църковния канон и календар, са били съвсем различни от родните за българите имена. Тъй като са образувани от нарицателни думи и имена на чужди езици, те са били неясни за българското население и трудни за произношение. По форма те не са отговаряли на строежа на българския език. Поради това, навлезли в активния фонд на българската антропонимична система, чуждите християнски имена са били подложени на фонетична, морфологична, словообразователна, а някои и на акцентна адаптация. Те били приспособявани към словообразователните типове и модели на изконно българските имена.

В системата на словообразуване на заетите гръцки, еврейски или латински християнски имена са играли роля два типа основи: пълна и съкратена. Според Толкачев „пълни са основите на именните форми, възникнали в резултат на непосредствена трансформация на заетите имена на старобългарска почва, а съкратените основи са звуковите

⁴ С. Илчев, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, София 1969, с. 10

варианти на името, възникнали в резултат на съкращаването на неговата основна форма за словообразователни цели”⁵. Пълните основи са окончавали на съгласна, а съкратените можели да окончават на гласна и съгласна.

Както споменахме по-горе, по-голямата част от имената са навлезли от Византия, където имали свой специфичен византийски облик, към който били адаптирани латинските, асирийските и староеврейските имена. Така че у нас имената не са заети със своята латинска или еврейска оригинална форма, а сформата, доближена до нормите на византийския език. От момента на проникване чуждите християнски имена са били подчинявани на граматичната система на българския език. В изследвания антропонимичен материал от Поповско пълните основи при заемането са претърпявали незначителни промени, които преди всичко са се изразявали в замяна на окончанието от заемания език (гр. *-as*, *-(i)os*, *-ης*, лат. *-us*) с окончание, присъщо за заемащия език, в случая български: *Андрей* (< гр. *Ἀνδρέ-ας*), *Васил* (< гр. *Βασίλ-ι-os*), *Димитър* (< гр. *Δημήτρ-ι-os*, прит. прил. от *Δημήτηρ*) *Захария*, черковна и диалектна форма на *Захари(й)* (чрез гр. *Ζαχάρ-ιας* < стевр. *Zēharyah*), *Иван* (чрез гр. *Ἰωάνν-ης* < стевр. *Iōhānān*, *Iēhōhānān*), *Игнат* (чрез гр. *Ἰγνάτ-ι-os* < лат. *Ignati-us*), *Марко* (чрез гр. *Μάρκ-os* < лат. *Marc-us*), *Никола* (< гр. *Νικόλα-os*), *Петър* (< гр. *Πέτρ-os*), *Роман* (< лат. *Roman-us*), *Стефан* (< гр. *Στέφαν-os*), *Филип* (< гр. *Φίλιππ-os*) и т.н.

В разглеждания период производните от християнски имена представляват вече добре развита и напълно оформила се система. От общия поглед върху структурата на именните форми и техните форманти се вижда, че системата на образуване на производни от християнски имена в Поповско се е характеризирала с богатство и разнообразие от словообразователни типове.

При образуването на производните от пълни и съкратени основи се наблюдава известно различие. Производните от имена с пълни основи са образувани посредством присъединяване на суфикс или окончание към вече готова постоянна основа, напр. *Василко* < *Васил* + наст. *-ко*, *Николчо* < *Никола* + наст. *-чо* и т.н. Производните от имена със съкратени основи могат да бъдат образувани от различни съкратени основи на едно име с помощта на словообразователен суфикс или окончание, например от ЛИ *Георги* се образуват следните имена: *Гено*, *Герги*, *Гергине*, *Гицо*, *Гюрян*, *Йорго*, от ЛИ *Никола* се образуват производните имена *Кою*, *Никю*, *Николчо* и т.н.

⁵ А. И. Толкачев, *К истории словообразования форм со значением субъективной оценки (квалитативов) личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI–XV вв.*, [В:], *Историческая ономастика*. Москва 1977, с. 80.

През разглеждания период преобладавали имена, образувани от съкратени основи. В процеса на съкращаване най-често били извършвани фонетични съкращения и промени и морфемни съкращения. В резултат на това били създадени много варианти на основните форми на имената, а някои имена в значителна степен са променили звуковия си облик по отношение на изходната форма.

При фонетичните съкращения и промени най-често се наблюдават елизия или епентеза на отделни звукове, асимилация на звукове, заместване на един звук с друг, опростяване на нетипични съчетания от звукове, стягане на гласни, замяна на чуждоезични звукове със свои и т.н.

Най-типични явления, наблюдавани при фонетичното съкращаване в изследвания район, са елизията и стягането на звукове, например в ЛИ: *Герги* < *Георги*; *Гечо* < *Генчо*, умал. от *Гено*, видоизменено от *Георги* или *Евгени*; *Кою* < *Койо* < *Кольо* < *Никола*; *Леко* < *Алеко*; *Кино* < *Яким*; *Манол* < *Еманоил* < *Емануил*; *Михал* < *Михаил*; *Танас* < *Атанас*; *Тодор* < гр. *Θεόδωρος*; *Яни*, *Янко*, *Янкули*, *Яно*, *Янчо* < *Йоан* и мн. др.

По-многобройни са морфемните съкращения, които засягат отделни структурни части в личното име. Много често явление при съкращаване на имената е изпадането на началната, средната или крайната част от името. В зависимост от мястото, където са изпуснати части, могат да бъдат отделени три варианта на съкратени имена:

а) съкратени имена, получени чрез изпускане на начална част (срички или морфема) – антропонимична афереза: *Гено* < (*Ев*)*гени*; *Гицо* < (*Гъор*)*гица* < *Гьорги* < *Георги*; *Данчо* < (*Йор*)*дан*; *Кою* < *Койо* < *Кольо* < (*Ни*)*кола*; *Нако* < (*Ата*)*нас* или (*Я*)*наки*; *Ризо* < (*Ха*)*ризан*; *Стат* < (*Ев*)*стати*; *Тино* < (*Констан*)*тин*; *Тозю* < *Тозьо* < (*Хрис*)*тоз*; *Тольо* < (*Ана*)*толий* или (*Апос*)*тол* и т.н.

б) съкратени имена, получени с изпускане на средна част – антропонимична синкопа: *Минчо* < *Мино* < *М(ар)ин*; *Тучне* < *Тучо* < *Ту(дор)чо* и др.

в) съкратени имена, получени с изпускане на крайна част – антропонимична апокопа: *Димо* < *Дим(итър)*; *Ильо* < *Ил(ия)*; *Йове* и *Йовчо* < *Йов(ан)*; *Киро* < *Кир(ил)*; *Коста* < *Коста(дин)* = *Константин*, *Мане* < (*Е*)*ман(уил)*; *Матко* < *Мат(ей)*; *Михне* < *Михо* < *Мих(аил)*; *Нешо* < *Не(стор)*; *Никю* < *Ник(ола)* или *Ник(одим)*; *Симко* < *Симо* < *Сим(еон)*; *Терко* < *Тер(апонт)* или *Тер(енти)* и т.н.

В зависимост от използваните словообразователни средства при събраните антропоними биха могли да бъдат отделени две групи производни: безсуфиксални и суфиксални.

Безсуфиксалните производни са образувани от съкратена основа на името с окончание *-о*, *-ьо* и *-ю(-й)* – редуцирана форма на *-ьо*: *Гено*,

Гицо, Димо, Ильо, Калю, Кою, Нако, Никю, Тозю, Тольо и др., или с окончание *-и, -е*: *Герги, Йове, Кале, Яни* и др. При имената, окончващи на *-и* и *-е*, се наблюдава разлика в ареала на употреба през XVI и XVII в. и в днешно време. Докато днес имената, които окончават на *-и*, са характерни само за Североизточна България, а тези, които имат окончание *-е*, се употребяват само в Югозападна България, от изследвания антропонимичен материал се установява, че през XVI и XVII в. в Североизточна България много често са били употребявани и имена на *-е*.

Суфиксалните производни са образувани от основите на пълни или съкратени имена с помощта на наставките *-ко, -чо, -ян, -ин* и *-ул(и)*: *Василко < Васил, Ласко < *Лазко < Лазо < Лазар, Матко < Мато < Матей, Симко < Симо < Симеон; Данчо < Йордан, Йовчо < Йово < Йован < Йоан, Мишчо < Мишо < Марин; Гюрян < Гуро < Гьорги; Илиш < Ильо < Илия; Янкули < Янко < Яно < Йоан* и др.

Създаването на голям брой производни от християнските имена вероятно е било предизвикано от увеличения прираст на населението, което имало нужда от по-голямо разнообразие в именуването, а ограниченият кръг от актуално употребявани християнски имена намалявал различителната способност на личните имена. Антропонимичното съкращаване се е наложило и поради необходимостта от постигане на удобство при употреба на имената, тъй като с него се избягват дългите и по-труднопроизносими форми. В някои случаи съкращаването придава и емоционална отсянка на определено име. По-голямата част от създадените нови форми със средствата на българския език възниквали най-напред като деминутивно-хипокористични. По-късно те се превръщали в самостоятелни лични имена и като такива функционират и днес в българската антропонимична система. Усвоените изцяло християнски имена се развивали по-нататък като български имена, които образуват деривати и хипокористични или деминутивни форми. Официално узаконените форми на църковните имена постепенно били заменени с народно-битови, които били добре усвоени от българския народ. Много от имената на християнския календар имали общоупотребими народни форми, отговарящи на строежа на българския език. Някои от имената и днес активно се употребяват в съответните форми, а други вече са излезли от употреба.

При разглеждането на конкретния антропонимичен материал съществуват определени трудности, произтичащи от липсата на исторически, езикови и др. данни, което затруднява установяване произхода на производните от изходната пълна форма. В резултат на това някои имена биха могли да бъдат тълкувани по няколко начина,

например ЛИ *Кино* < *Кимо* би могло да бъде видоизменена форма от *Яким* < *Йоаким* или от *Кимон*, *Нако* би могло да бъде производно от *Атанас* или *Янаки*, *Нешо*, видоизменено от *Неделчо* или *Нестор*, *Никю*, съкратено от *Никола*, *Никодим* или *Никон* и т.н.

При един статистически поглед над изследвания антропонимичен материал от Поповско се установява различие в честотата на употреба при някои имена в сравнение с други. Най-често срещано е името *Иван* – 37 пъти, а вариантите му *Йове*, *Йовчо*, *Яно*, *Янчо*, *Яни*, *Янко* и *Янкули* се срещат общо 21 пъти. Често употребявани са и имената *Петър* – 25 пъти, *Никола* – 15 пъти, *Герги* – 14 пъти, *Тодор* – 13 пъти, *Димитър* – 10 пъти, *Михал* – 5 пъти, а производните му *Михо* и *Михне* – 8 пъти. Засилената честота на тези имена е във връзка с имената на най-почитаните от народа светци, чието име е било давано при кръщение, и показва, че изборът на християнско име, ако не изцяло, то до голяма степен е зависело от църковния календар и се е регулирало от него.

Изследваният материал от Поповско дава възможност да бъдат направени следните изводи. Един екстралингвистичен фактор, като приемане на християнството и неговото утвърждаване у нас, с който е бил свързан притокът на християнските имена у нас, с течение на времето е довел до значително преустройство в лексикалната база на българската антропонимия през средните векове. Навлезлите чужди елементи в българската антропонимична система постепенно са се претопили в масата от домашни имена, като са се адаптирали към особеностите на българската антропонимия, на българската граматика и българското словообразуване. Днес голяма част от тези имена, станали традиционни у нас, създадени на родна езикова основа и съобразени с българските словообразователни модели, имат подчертан български облик.

Liliana Dimitrowa-Todorowa

ELEMENTY CHRZEŚCIJAŃSKIE W SYSTEMIE ANTROPONIMICZNYM
BYŁEGO POWIATU POPOWSKIEGO
NA PODSTAWIE REJESTRÓW PODATKOWYCH XVI I XVII W.

Referat powstał na podstawie materiału antroponimicznego byłego powiatu popowskiego (w północno-wschodniej Bułgarii), zachowanego w osmańskich rejestrach podatkowych z XVI i XVII w. Rozpatrywane w nim są imiona chrześcijańskie nadane przez cerkiew i ich derywaty tworzone na gruncie bułgarskim.

W systemie słowotwórczym zapożyczonych imion chrześcijańskich ważną rolę odgrywały dwa typy podstaw: pełna i skrócona. W rozpatrywanym okresie dominowały imiona tworzone od podstaw skróconych. W tekście referatu są rozpatrywane najtypowsze zjawiska, występujące przy fonetycznym i morfematycznym skracaniu imion chrześcijańskich, a także środki słowotwórcze stosowane przy tworzeniu ich derywatów. Wyjaśnia się też przyczyny warunkujące skróty antroponimiczne i wielką liczbę derywatów.